

Naučno veće Instituta za filozofiju i društvenu teoriju
Jovan Aranđelović, Dušan Bošković, Vladimir Cvetković, Zoran
Đindjić, Kosta Čavoški, Zagorka Golubović, Stjepan Gredelj, Božidar
Jakšić, Aleksandar Jokić, Vojislav Košunica, Aljoša Mimica, Drago-
Iljub Mićunović, Natalija Mićunović, Vesna Pešić, Milan Podunavac,
Nebojša Popov, Miroslav Radojković, Mile Savić, Svetozar Stoja-
nović, Milorad Stupar, Sreten Vučović, Marko Živković

Glavni i odgovorni urednik
Mile Savić

Zamenik glavnog i odgovornog urednika
Milan Subotić

Članovi redakcije
Đorđe Pavićević
Ivana Spasić

Univerzitet u Beogradu
Institut za filozofiju i društvenu teoriju

FILOZOFIJA I DRUŠTVO XIX–XX

Štampanje časopisa pomoglo je
Ministarstvo za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije.

Beograd 2001–2002.

YU ISSN 0353-5738

UDK 17+316+327

SADRŽAJ

Uvodna napomena

7

MOGUĆNOST PRIMENE MODERNIH FILOZOFSKO-POLITIČKIH PARADIGMI NA PROCESE DRUŠTVENE TRANSFORMACIJE U SRBIJI/JUGOSLAVIJI

ODREĐENJE KONTEKSTA TRANSFORMACIJE

<i>Mile Savić</i>	Praktične implikacije „postmoderne filozofije“	21
<i>Svetozar Stojanović</i>	Mala zemlja i globalna sila	39
<i>Vladimir N. Cvetković</i>	Nacionalni identitet i (re)konstrukcija institucija u Srbiji (ideologije, obrazovanje, mediji)	51
<i>Zoran Obrenović</i>	Nacionalna država i izazovi globalizacije	77
<i>Jelena Đurić</i>	Neki antropološki aspekti globalizacije	103
<i>Mirjana Radojičić</i>	Interesi <i>versus</i> moral u politici (na primeru razbijanja Jugoslavije i projekta globalizacije)	117

FILOZOFSKO-ISTORIJSKI KONTEKST ANALIZE

<i>Marinko Lolić</i>	Problem običajnosti u Hegelovoj filozofiji	139
<i>Dušan Bošković</i>	Politička misao francuskih egzistencijalista u delima jugoslovenskih praxis-filozofa – jedan primer	157
<i>Đorđe Pavićević</i>	Liberalne vrednosti i politička stabilnost u Srbiji	165
<i>Michal Sládeček</i>	Pojmovno određenje političke zajednice	179
<i>Aleksandar Dobrijević</i>	Savremena moralna filozofija u kontekstu društvene transformacije	193

<i>Dejan Vuk Stanković</i>	Moral i pravo u savremenoj pravnoj filozofiji	203
<i>Neven Cvetićanin</i>	Sinteza kao strategija	213

DRUŠTVENORAZVOJNE MOGUĆNOSTI SRBIJE/JUGOSLAVIJE
U EVROPSKIM I SVETSKIM PROCESIMA

IDENTITET: FRAGMENTACIJA, TRANSFORMACIJA, INTEGRACIJA

<i>Milan Podunavac</i>	Ustavni konsensus u postkomunizmu: slučaj Srbija	231
<i>Gordana M. Đerić</i>	Mitski aspekti srpskog identiteta	247
<i>Isidora Jarić</i>	Sinhronicitet društvene promene i konstrukta rodnih uloga	267
<i>Stjepan Gredelj</i>	Slova i brojke oko veronauke	279

SUOČAVANJE SA DRUŠTVENOM STVARNOŠĆU

<i>Zagorka Golubović</i>	Politika i svakodnevni život: Srbija 1999-2002.	307
<i>Kosta Čavoški</i>	Pravi ciljevi Sjedinjenih Država i Evropske unije na Balkanu	321
<i>Božidar Jakšić</i>	Romi između diskriminacije i integracije	333
<i>Ivana Spasić</i>	Građani u vrtlogu promena: pojedinačno i kolektivno iskustvo u Srbiji u razdoblju preobražaja	357

OSVRTI I PRIKAZI

<i>Kosta Čavoški</i>	Vojislav Koštunica, <i>Ugrožena sloboda. Političke i pravne rasprave</i>	371
<i>Milan Podunavac</i>	Vojislav Koštunica, <i>Ugrožena sloboda. Političke i pravne rasprave</i>	375
<i>Vojislav Stanovčić</i>	Sloboda – jednakost – demokratija	379
<i>Jovan Aranđelović</i>	Popunjavanje praznine	387
<i>Beleška o autorima</i>		393

UVODNA NAPOMENA

Ovaj dvobroj časopisa „Filozofija i društvo“ odnosi se na naučnoistraživačke projekte Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, koje finansira Ministarstvo za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije. Naime, posle juna 2000. godine, kada je odlukom tadašnjeg Ministarstva obustavljena realizacija projekata za prethodno petogodište, šest meseci pre predviđenog roka, sadašnje Ministarstvo raspisalo je konkurs, sa novim uslovima, krajem juna 2001. godine. Novina se sastojala u načinu prijavljivanja projekata, međunarodnoj recenziji i skraćenom roku realizacije projekta (umesto dosadašnjih pet godina, realizacija je ograničena na tri godine).

Institut za filozofiju i društvenu teoriju prijavio se na konkurs sa dva projekta: *Mogućnost primene modernih filozofsko-političkih paradigmi na procese društvene transformacije u Srbiji/Jugoslaviji* (rukovodilac projekta: dr Mile Savić, viši naučni saradnik) i *Društvenorazvojne mogućnosti Srbije/Jugoslavije u evropskim i svetskim procesima* (rukovodilac projekta: dr Božidar Jakšić, naučni savetnik). Oba projekta su dobila pozitivnu ocenu u međunarodnoj recenziji (koju je izradio Univerzitet u Bolonji, Italija) i prihvaćeni su od strane Ministarstva, koje je početkom 2002. godine počelo da finansira njihovu realizaciju.

Redakcija „Filozofije i društva“ odlučila je, uz saglasnost saradnika Instituta, da i ovaj put, kao u slučaju prethodnog Projekta (videti „Filozofiju i društvo“ br. 9-10/1996), predovići sudu stručne javnosti projekte Instituta. U ovom dvobroju sadržana su obrazloženja projekata na srpskom i engleskom jeziku u obliku u kome su priloženi na konkursu Ministarstva. Pored obrazloženja projekata, u ovom broju objavljujemo priloge većine saradnika Instituta, koji u formi preglednih članaka obrazlažu svoje individualne istraživačke teme. U narednom broju objavićemo preostale priloge saradnika. Namera nam je da posle objavljinjanja časopisa organizujemo okrugli sto na koji ćemo pozvati kompetentne naučne istraživače izvan

Jelena Đurić, istraživač saradnik
Institut za filozofiju i društvene znanosti
Beograd
E-mail: djuric@instifdt.bg.ac.yu

UDK 17-022.1:327
Pregledni članak

NEKI ANTROPOLOŠKI ASPEKTI GLOBALIZACIJE *

Apstrakt: Svest o ulozi antropološke perspektive smešta svako antropološko istraživanje u kontekst globalnog stanja stvari ukazujući na potrebu za razlikovanjem koncepta globalizacije kao opisa stanja i kao političkog projekta. Ovo razlikovanje predstavlja okvir ispitivanja fenomena globalizacije u kome treba da se uvidi njen uticaj na konkretnе ljude u konkretnoj situaciji. U tekstu se takođe utvrđuje značaj koncepcata u posvudašnjoj transformaciji ljudskih života. Tako se preko dominantnih koncepcata odvija uticaj jedne kulture koja se simbolički i normativno nameće kao 'globalna' premda je 'lokalna' ne samo (i/ili ne više) teritorijalno, već po svom materijalističkom pristupu vrednostima. Zato horizontalna komunikacija (globalno omogućena pojavom interneta) može da služi saopštavanju vrednosti kao uporišnih tačaka duha. Ona može da doprinese, ne samo širenju kulturnih krugova, nego i evoluciji svesti da uopštavanje vrednosti do univerzalnosti zahteva transcediranje partikularnih interesa koji sprečavaju delotvornu konceptualizaciju globalnog antropološkog smisla.

Ključne reči: *antropološka perspektiva, globalizacija, koncepti, kulture vrednosti.*

Tempo i oblik promena, koje su na kraju milenijuma počele da se događaju u svetu, odražavaju se na države, društva i pojedince, opirući se pokušajima jasnih uvida u njihovu svrhu i smisao. Država Jugoslavija u kojoj smo živeli do poslednje decenije XX veka (i bez da smo menjali mesto, kao na primer stotine hiljada Srba nekada nastanjениh van Srbije), nije više ona ista u kojoj živimo sada, mada se i dalje nekim žilavim nitima drži svog starog imena. Rasparčana je, deo po deo, možda kao refleks postmoderne projekcije koncepta

* Članak je raden u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu *Mogućnost primene modernih filozofsко-političkih paradigma na procese društvene transformacije u Srbiji/Jugoslaviji*, koji finansira Ministarstvo za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije (br. 2156).

dekonstrukcije, a i dalje je neizvesno kada će se to rasparčavanje zaustaviti. Podudarno sa tokom tih dešavanja aktualizovan je diskurs o globalizaciji u čijem kontekstu se projekat dekonstrukcije preoblikovao u koncept tranzicije. Pomičan horizont tek uobičajuće ‘tranzicije’ omogućio je da se srednje-istočno evropske nacije mirno prestroje u skladu sa zahtevima nastupajućeg doba. Njima se pridružila i većina ex-jugoslovenskih republika izborivši se, najčešće oružjem, za svoje nacionalne države. Nasuprot tome, ne shvativši težinu globalnih promena u odnosima moći, novo-jugoslovenska vlast povlačila je takve poteze koji su uticali da međunarodna javnost označi Srbe kao glavne vinovnike raspada a da pri tom taj raspad najviše pogodi njih same. Kada bi bilo moguće istraživanje svih opskurnih spletova odnosa koji su doprineli strahotama ljudskih stradanja možda bi se otkrila realna odgovornost i krivica svih bitnih učesnika. Ovako, lišeni dovoljnog uvida u činjenice, tajne motive i skrivena dela ključnih aktera, nama preostaje da nagađamo, konstruišući nedostajuće delove mozaika ili ih uklapajući u neproverljivu mudrost hegelijanske hipoteze o lukavstvu istorijskog uma koji koristi pojedince da ostvaruje nužno kretanje svoje ideje.

Može se takođe opaziti rezonanca ovih dešavanja sa mitskim krajolikom arhetipskog određivanja (nevine) žrtve u koju kolektiv simbolički učitava svoje svesne, nesvesne i univerzalne grehe. Od pamтивeka čin žrtvovanja je služio tome da zajednicu rastereti njene prošlosti i time pročisti za sledeći ciklus. U našoj sadašnjoj, istorijskoj priči, konačni iskorak u novi globalizacijski nivo zahteva ‘žrtvovanje’ ‘prevaziđene’ prošlosti koju ovde otelovljuje ‘suverenitet nacionalne države’. Kao da se energija drevnog principa obnovila na jednoj apstraktnejoj, opštijoj ravni. Konkretizovala se u našim svakidašnjim životima, odvijajući se istovremeno van naše moći. Možda je moguće, u podudarnoj tradiciji mitova naše prošlosti, ute-meljenoj na svetosti žrtvovanja, uočiti konceptualnu vezu događaja koji su uzrokovali ovu koincidenciju sa ‘ubijanjem’ Jugoslavije, tako da umiranje ove države realno i simbolički označi prelaz u nastupajuće globalno doba.

I u Institutu za filozofiju i društvenu teoriju, proučavana su ova zbivanja. Od sredine ‘90-tih, razmišljanja o identitetu u ‘postkomunizmu’ doprinela su da donekle bude protumačen sinhronicitet događanja u Jugoslaviji i šire. No, uprkos tome, dobijena slika našeg

društva nije izoštrena do kraja, pre svega zato što su procesi tranzicije u toku i još uvek ne znamo kako odrediti identitet u perspektivi društvene rekonstrukcije. Zato dalje markiranje i praćenje složenih uticaja globalizacije, kao i prepoznavanje i razumevanje određenih odgovora na te uticaje, čine važne elemente za prihvatanje realnosti i uspostavljanje odgovarajućeg pogleda na svet, kao konstituenta konkretnе društvene teorije, a posebno njene jedinstvene antropološke dimenzije. Dakle, ono što se nakon toliko na tu temu napisane literature, može još reći o globalizaciji tiče se upravo načina na koji ona dodiruje nas, konkretne ljude u kontekstu naše društvene situacije.

Razumevanje konteksta društvene situacije zahteva, međutim, svest o antropološkoj perspektivi, dakle, svest o uticaju prethodnog izbora stanovišta na rezultate istraživanja i oblike teorije. Zbog toga nije slučajno što su antropološke analize bilo kog dela sveta počele da se smeštaju u okvir globalnog stanja stvari. U vezi s tim, dalje istraživanje trebalo bi da posveti pažnju nekim pitanjima, kao što je na primer pitanje: na koji način se spoljašnja predstava o našem društvu (koje je kao objekt antropološki isposredovano subjektom – pogledom dominirajućih nacija sveta), razlikuje od našeg sopstvenog viđenja sebe? Drugim rečima, do koje mere se identifikujemo sa slikom koju drugi imaju o nama i da li uopšte imamo autonomnu svest o svojim potencijalima i slabostima, dakle, delatnu svest, upotrebljivu za pozitivnu promenu svog stanja? Takođe bi trebalo proveriti hipotezu da bi sondaža mišljenja o tim problemima uputila na netransparentnost društvenih i političko-ekonomskih kretanja, na nedostatak izvornih informacija i posredovanje komunikacije između različitih nivoa društvene stvarnosti koje čini da mediji postaju ključni činioци oblikovanja kolektivne svesti i kanalisanja društvenih tokova.

Globalni razvoj medija napredovao je ostvarujući njihovu misiju da konstruišu širenje zapadne kulture. Takozvani ‘imperializam kulture’ je, po nekim mišljenjima, delotvornije cementirao zavisnost periferije nego gruba materijalna sredstva prethodnih decenija. Najzad 90-tih, sa pojavom koncepta globalizacije i sveobuhvatnim kooptiranjem različitih karakteristika kasne modernosti, kulturnih tokova i informacione tehnologije, mediji su postali glavni faktor određivanja faseta savremenog sveta. Ipak, svođenje medija na polugu dominacije centra nad periferijom, koje forsira koncept kulturnog imperializma, nedovoljno rasvetljava probleme. S druge strane,

globalne debate o istraživanju medijske komunikacije, većinom fokusirane na mas-medije¹ i na pitanja kontrole i podrške novinarima u autoritarnim režimima koji veruju u liberalnu slobodu zapadne štampe, takođe se pokazuju kao problematične u odnosu na pitanja kulture, identiteta i globalizacije. Zato antropološko istraživanje medija treba istovremeno da uzme u obzir spoljašnje determinante ne zanemarujući unutrašnju dinamiku društva. Praćenje suptilnosti društvene dinamike podrazumeva razgraničavanje uticaja ekonomске moći od kulturnih uticaja. Takođe bi trebalo ispitati hipotezu o pretežnoj pasivnosti publike i beznačajnosti lokalne i opozicione kreativnosti. S jedne strane, nije poželjno preterano uljuljkivanje u podrivačku snagu nezavisnog narodnog otpora i kulturnu nepodredivost potrošača, a s druge strane, treba paziti da istraživanje iz perspektive koncepta kulturnog imperializma previše ne pojednostavljuje stvari lišavajući nas proučavanja autentičnih kulturnih tokova. Ključ je, dakle, u nalaženju načina da se ustanove realne konstelacije snaga kako bi se precizno tumačili kulturni procesi i simbolički i normativni uticaji povezani s njima.

Modernističko fuzionsanje različitih etničkih kultura (naravno sa prevagom one dominirajuće) predstavljeno je metaforom ‘lonca za topljenje’ unutar politički zamišljene nacionalne države. Za razliku od toga, metafora ‘činje za salatu’ predstavlja globalizacijsku projekciju sudsbine nekada bogate raznovrsnosti svetskih kultura. Poznato je da je u pravcu njihovog povlačenja i isčešavanja modernizacija već dala glavnu reč. Globalizacija takođe mnogima deluje kao kulturna pretnja, mada ipak postoji uverenja da uticaj globalizacije na kulture nije potpuno jednosmeran. Otuda izvire nuda u uspostavljanje globalnog grada (po nekim tumačenjima – globalnog sela) u kome se globalizacijski elementi prožimaju sa kulturnim posebnostima koje tim putem dobijaju šansu da prokrstare svetom.

Supremacija engleskog, kao globalnog jezika, možda sama po sebi nema za cilj da potisne druge načine izražavanja, čak i kad to usput čini, nego da omogući lakšu komunikaciju između ljudi. A svi se, naravno, slažu da je komunikacija potrebna. Ovo opštenje (da upotrebim zastarelju srpsku reč koja je vremenom u upotrebi izgubila šиру konotaciju) i s njim povezano saopštavanje i uopštavanje (poseb-

¹ počevši od UNESCO-ve Dekleracije o mas-medijima 1978.

nosti), doprinosi razmeni svih vrsta vrednosti. Zahvaljujući toj razmeni vrednosti, kao uporišnih tačaka duha, dolazi do širenja kulturnih krugova. Otuda izvedena ideja najšireg, najopštijeg – univerzalnog kulturnog kruga, koji bi obuhvatao čovečanstvo u celini, potisnuta je zbog opasnosti od totalitarnih ambicija koji su naveli na (bar teorijsko) odustajanje od pokušaja univerzalizacije. Ona je zamjenjena aktuelnom antropološkom perspektivom globalizacije koja traži uporišne tačke duha da bi proširila svest ljudi – virtuelnim prisustvom udaljenih mesta i produbila je – različitim konceptima sveta.

Ta globalna dilatacija posvudašnjosti, koja predstavlja unošenje sebe u (dalekog) drugog, razlikuje se, naravno, po tome da li je dobrovoljna ili nasilna. Metaforično delovanje metode ‘štapa i šargarepe’ samo je šaljiv primer ozbiljne teze o postojanju opštih antropoloških principa. Praksa potvrđuje da ih je veštom manipulacijom u uobičajenim okolnostima moguće dobro iskoristiti. Naravno, ponekad dolazi do zastoja jer se iskorišćavani umori od jurenja za šargarepom koja na štapu uvek izmiče. Da bi se zastoj otklonio često je nakon malo odmora dovoljno ponovo mahnuti šargarepom a štap je delotvorniji ako ne mora da se primeni. Nasilno uvođenje ‘globalizacije’ dešava se uglavnom tamo gde drugi pristupi nisu efikasni. Kako to izgleda mogli smo se osvedočiti u našoj zemlji. Naročito tokom bombardovanja 1999. U tom periodu pre demokratskih promena, vladajući režim je proglašio globalizaciju najvećom pošasti čovečanstva dovevši pritom do toga da cela država postane meta napada koji su mediji prenosili širom sveta. Taj sukob dveju suprostavljenih ideologija ilustrovaо je globalizaciju jednog rata u kome su akteri predstavljeni kao globalan i kao lokalni a ne kao dva lokalna, premda su obe sukobljene strane delovi jedinstvenog globalnog tkanja koje su svojim delovanjem određivali, određujući i sebe i jedan drugoga.

Čak i tamo gde globalizacija dolazi umešno i miroljubivo postoji mnogo otpora i neslaganja sa nekim njenim oblicima kao što su, na primer, ekonomski mere Svetske trgovinske organizacije, koje provočiraju građanske proteste i demonstracije. Obzirom na to, postaje razumljivo kada upozorenje na globalizacijske opasnosti kapitalizma počinje da dolazi od njegovih glavnih zastupnika. To je upozorenje da je opstanak globalnog kapitalizma ozbiljno ugrožen ukoliko se ne premosti jaz koji postoji između stepena razvoja globalne ekonomije i razvoja globalnog društva. Novi socijalni inžinje-

ring globalizacije projektuje globalne institucije otvorenog društva, koje bi polazeći od ljudske pogrešivosti kao univerzalne vrednosti mogле da se usavršavaju, recimo, rukovođene principom altruizma. Te ideje otvorenog društva možda mogu da nas ponesu, naročito ako zaboravimo na naše pre-postkomunističko, kao i ono dalje istorijsko iskustvo. Međutim, sećanje na ideologiju komunizma, slično kao i ranije socijalne projekte, alarmira na zamke koje vrebaju ideje koje treba sprovesti u stvarnosti, jer tada stupa na scenu moć, a time i verovatnoća njene zloupotrebe. Uostalom, zar nije gorko iskustvo nestabilne ljudske prirode izvuklo pouku – ‘moć kvari, a apsolutna moć kvari apsolutno’?

Mnoge plemenite ideje u praksi postaju prazne priče iako dobro formulišu aktualne potrebe društva. Uvereni smo u aktualnost potrebe da se uspostave globalni standardi ponašanja da bi se sprečila korupcija, osnažila ispravna radna praksa, zaštitila ljudska prava... Međutim, problem je primeniti tu svest o pogrešivosti već pri samom tumačenju potrebe za delovanjem, na primer, radi zaštite ljudskih prava, a ne dozvoliti da ‘pogrešivost’, ‘ljudska prava’, ‘sloboda izražavanja’ i druge ‘univerzalne vrednosti’ budu opravданje, puki paravan koji prikriva podzemno vrenje neprihvatljivih materialističkih pobuda. Inače, izgleda da se teza da su ‘teškoće mešanja u unutrašnje stvari drugih zemalja manje opasne od ne mešanja’ – ne tiče toliko altruizma, ljudskih prava, sloboda i td., nego prvenstveno opstanka kapitalizma za čiju globalizaciju se koristi pogodan trenutak i sva raspoloživa sredstva. Naravno, postoji potreba da se kontroliše opasnost od pobune protiv nezajažljivog profitiranja koje stavlja druge u oskudicu. Zato se uvode mere kontrole koje se tiču oporezivanja, društvene preraspodele dobara, osiguranja, zdravstva, obrazovanja i ostalih elemenata koje je tradicionalno rešavala država.

Procesi globalizacije, s jedne strane, nastoje da ponište tradicionalne nacionalne države a, s druge, podstiču etnički nacionalizam koji zatvara ljudе u njihove kvazi-biološki determinisane vrste. Države – nacije, koje su nastale kao proizvod političkih procesa modernizacije, takođe globalizujućih u nastojanju da se povežu u jedinstven normativni međunarodni sistem, kao da su predodređene da odumru baš nakon što je komunistička projekcija ‘odumiranja države’ izašla iz javnog diskursa. Teoretičari globalizacije sada konstatuju da su nacionalne države preglomazne da rešavaju neposredne

regionalne probleme a premale da ne ometaju slobodnu cirkulaciju kapitala. Na taj način, globalizacija koristi elemente marksističke ideologije, usmerene protiv kapitalizma, upravo u nameri da utvrđi njegov globalni opstanak. Da bi se taj opstanak omogućio, treba obezbediti stabilno društvo, koje počiva na zajedničkim društvenim vrednostima. Zato se osim slobode tržišta i trgovine sve više zahteva demokratija, politička sloboda, socijalna pravda. Međutim, dok se postojeća organizacija sveta u nacionalne države potvrđuje kao notorno nesavršena, tranzicija ka novoj strukturi globalnog društva itekako je bolna, a što je gore, ishod joj je neizvestan. Nema, naime, garancije da se demokratiji, koja sada preuzima svet, neće desiti isto što se desilo hrišćanstvu ili prosvjetiteljstvu, koji uzvišenošću svojih vizija nisu postigli da svet postane mirniji ili moralniji. Kolaps marksizma ne govori ništa u prilog dugoročnih potencijala demokratije i toga da nas možda ne čeka neka suptilnija tiranija. Pošto znamo da u istoriji nije bilo konačne pobede razuma, zašto bismo verovali u determinisanost trijumfa demokratije? Tim pre što ima toliko primera koliko može biti opasno nametanje demokratije kada društveni uslovi nisu zdravi. Ona tada lako prelazi u anarhiju a neretko zatim u brutalnu strahovladu.

Zato, da vera u demokratiju ne bi rezultirala kulturnim hibridsom, treba u svakom posebnom slučaju voditi računa o karakteristikama date kulture. Kada je reč o našoj, balkanskoj kulturi, činjenica je da se demokratske promene, koje su od nedavno i ovde počele da se dešavaju, suočavaju sa velikim teškoćama. Objasnjenje za to nudi teza o kvalitetu kulturne podloge, koja može biti nepovoljna za razvoj demokratije, kao što je na primer slaba razvijenost buržoaske tradicije u vremenu pre ‘komunizma’. Tu bi tezu, međutim, trebalo preispitati sa stanovišta toga koliko ovom kulturnom obrascu doprinosi mentalitet naroda, ili preovlađujući društveni karakter, a koliki je uticaj kontinuiteta političko-ekonomskih odnosa koji marginalizuju svet balkana prepustašući ga razaranjima, nemilostima osvajača i, u kasnijoj fazi, podržavajući među-etničke ratove? U tom smislu, možda bi projektovana globalizujuća supstitucija nacionalne države – tehničkim, komunikacijskim, političkim, ekonomskim, kulturnim, i drugim mrežama oslobođenim teritorijalnih ograničenja – mogla doprineti budućoj stabilizaciji društvenog života ovog područja.

Sve više u tom pravcu pokušavaju da se usmere i društvene nauke – da izbegnu uobičajene implicitne prepostavke – na državu usmeren pristup i izjednačavanje ‘društva’ sa ‘nacijom’. Dakle; uticaj globalizujućih tendencija poziva na temeljno preispitivanje osnovnih socijalnih kategorija: društva, zajednice, nacije, države itd., odnosno, načina na koji društvene nauke konceptualizuju svoj predmet. Stari konceptualni okvir postaje neprimeren utoliko ukoliko država gubi funkciju da unutar svoje teritorije stvara jedinstvenu kulturu i prepušta kulturu tržištu i njegovoj tendenciji da stvara nove prostore kroz fragmentaciju. To isticanje različitosti i fragmentacije, umesto fokusiranja na rastuću univerzalizaciju i homogenizaciju kulture, kao što je to činila moderna društvena teorija, uvuklo je teoriju globalizacije u opšti domen postmoderne.

Razvijajući se paralelno sa promenom naučnih paradigm, pre svega u fundamentalnim naukama, koje su od filozofije preuzele ontološko-gnoseološku problematiku stvarajući concepte koji uvažavaju ulogu svesti posmatrača u pojavljuvanju posmatrane stvarnosti, postmoderna teorija je najpre krenula suprotnim pravcem. Ova filozofija postmoderne dekonstrukcije posmatrana iz globalizacijske perspektive može se tumačiti kao izraz aktuelne potrebe da se pret-hodno dekonstrijše staro da bi se moglo konstruisati novo. U tom smislu, antropološka svest je kumulisala, kako iskustvo problema moderne, tako i slabosti prvobitnih koncepata postmoderne. To je svest o neophodnoj budnosti i oprezu ne samo od opasnosti univerzalizacije, nego i fragmentacije. Odvajanje stvarnosti, najpre od svesti (kritikovana kartezijanska paradigma), a onda same podele stvarnosti na zasebne delove koji su izgubili svoju međusobnu povezanost, dovela je do potrebe da se potraži celina. Pojava interdisciplinarnih istraživanja, čega je antropologija dobar primer, govori upravo o toj potrebi da se pronađu izgubljene veze i da se povrati celina stvarnosti, koja uključuje za stvarnost konstitutivno prisustvo subjekta i njegovih ideja i vrednosti.

Utoliko postaje bitno antropološko razumevanje značaja i funkcije razlike između globalizacije kao dijagnoze stanja i globalizacije kao političkog projekta. Treba, dakle, preuzeti svest koliko je bitno uverenje ključnih političkih i ekonomskih učesnika, čak i onih koji se suprostavljaju posledicama globalizacije. Utoliko više, uverenje da je globalizacija neizbežna doprinosi njenoj političkoj snazi i tome da se ona manifestuje kao neko ‘samoostvarujuće proročanstvo’.

Nije znači nezamisliva promena teorijskog fokusa – ulazak postmoderne u konstruktivnu fazu – koji oprezno vraća univerzalizam kao način posmatranja, na primer, u slučaju globalizacije. Jer, problem globalizacije i jeste mnogo saglediviji kada se ona vidi kao neka vrsta realnosti u nastajanju, realnosti koja ima mnogostruku pojavnost, ali je u osnovi jedinstvena. U tom smislu, teorija globalizacije ima osobinu antropološke teorije o društvu koja se bavi finalnim stvarima, nekom vrstom eshatoloskog sagledavanja celine socijalnog sveta koji je u najnovijem činu nečega što se naziva ‘razvoj’, počeo da stavlja u interakciju, ne samo pojedince i kulturne celine, krugove, nego čak, sve socijalne celine, kulturne krugove i sve pojedince.

U materijalu koji bi kao antropološka građa trebalo da podrži jedan diskurs, tekst ili teoriju, koji bi pretendovali da objasne globalizujuće promene, moralno bi se primetiti mnoštvo aktera orientisanih u svom društvenom delanju prema celini sveta, a ne (samo ili čak uopšte – ne) prema svojoj lokalnoj zajednici, dok su njihovi doživljaji pod uticajem iskustva globalnog miljea, umesto iskustva iz svog sela... Tipičan primer za ovo bili bi, recimo, simpatizeri i aktivisti ekološkog pokreta, ili muzičari *new age* stila koji svoj stil izgrađuju na komparativnim iskustvima raznih svetskih melosa. Ukoliko su i aktivisti društvenih pokreta, kao i malobrojna grupa muzičara, nedovoljno utemeljenje za deskripciju jednog novog stanja koje nastajuće ovlađava svetom (globalizacija), bilo bi uputno pokazati još neke indikatore koji nam pokazuju da i na svakodnevnom nivou prosečan pojedinac opaža uticaje globalizacije nedvosmisleno je uplićući u svoja iskustva. Nesumnjivo je da bi se takve ilustracije odnosile na proizvode široke potrošnje na kojima su utisnute karakteristike na desetak svetskih jezika, pored ostalog i onih zemalja za koje do skora nije bilo jasno da li postoje kao nezavisne celine ili su jedinice regionalnog karaktera. Takođe i mnogi fenomeni kojima se kao prefiks dodaje reč ‘svetski’ jasan su indikator globalizacije. A može se reći da su ideje kao što je ‘svetski rekord’ ili ‘svetsko prvenstvo’ duboko ugrađene u iskustva ogromne većine današnjih ljudi.

U ovom kontekstu se i u našoj zemlji, kao i drugde, i to osobito u desetak poslednjih godina dogodio pomak u iskustvu celine sveta i nesvesnom orijentisanju koje je vezano za tu celinu. Premda su u našem društvu neki glasovi, do skora upadljivije a od demokratskih promena manje upadljivo, govorili protiv širenja globalizacije,

misleći pre svega na vojni i ekonomski aspekt, ipak su i oni bili samo deo jednog globalizovanog konteksta. Kao bolesnik koji poriče da je bolestan i antiglobalacijski retoričari su poricali svoj globalizovani status upadajući u neku vrstu hipokrizije, koja se može porediti sa onom koja nastoji da doneše mir oružanim sredstvima. Takođe bi se ovde trebalo makar ironično osvrnuti na reprezente globalizujućih tendencija koji sebe smatraju autoritetom da (uz zvezket oružja) tumače interes svetskih kretanja i njihove oponente, koji obično imaju problem sa nekom manjom etničkom zajednicom ili individualnom ljudskom slobodom, tvrdeći da je dragocenost fragilne etničke jedinstvenosti u datom slučaju na iskušenju. Podrazumeva se, međutim, da je i naša država, kao i mnoge druge ili većina njih, izgubila bitku sa tendencijama širenja posvudašnjosti mnogo pre tragičnog međuetničkog konflikta, a taj gubitak koincidira sa prihvatanjem ideologije komunizma, kao i sa konzumiranjem tv-kulture, svetskih hitova, holivudskih filmova, filmskih zvezda i univerzalnih strip junaka i proizvoda kao što je koka-kola ili žvaka. To su detalji koji, kao gradivni elementi, više prebojavaju individualne živote u današnje vreme, nego što to uspevaju bilo kakvi zagriženi politički govori za ili protiv nečega.

U skladu sa rečenim, treba zaviriti s druge strane kulturnog imperijalizma da bi se videla sva složenost ovog globalnog stadijuma ljudske evolucije. Tako, u svetlu novouspostavljujućih konstelacija treba preispitati pomake značenja ‘imperijalizma’ i ‘kulture’. Mada i letimičan pogled na mas-medije daje uvid u simbolički i normativni uticaj jedne kulture na sve ostale. Moda, zabava, potrošnja, umetnost, politika, kao i obrazovanje, dolaze kao zapadno kapitalističke sociopolitičke intencije, ma koliko da se predstavljaju kao globalne i ma koliko da načini, a pre svega mogućnosti njihovog usvajanja i prilagođavanja zadržavaju izvesnu autentičnost. ‘Nelosjalna’ istočna konkurenca ako i uspeva da zauzme veliki deo tržišta to je pretežno ono siromašno. Ipak, pošto ono predstavlja veliku većinu stanovništva to ugrožava korporacijske gigante u njihovoј težnji da totalno upravljaju sadržajem i protokom dobara i sredstava i da nastave da oblikuju i preoblikuju internacionalni poredak. Ma kako da se mnogo toga promenilo, jer je globalizacija donela toliko novih raznolikosti koje su uzdrmale mnoge individualne i kolektivne živote, izgleda da su se uglavnom promenile samo forme i mehanizmi

funkcionisanja, ali se nije promenila hijerarhizacija etniciteta, ni starih nejednakosti vezanih za klase i pol.

Impresivan tehnološki napredak razvijenih dovodi do toga da pojava kao što je, recimo, internet, i pored toga što mu većina globalne populacije nema pristup, po svom značaju odslikava globalnu kolektivnu svest čovečanstva. Zamišljen tako da omogući horizontalnu komunikaciju i revolucionise lokalne i globalne odnose između ljudi, on može da postane pogodno sredstvo imaginativne antropologije. Internet premešta materijalno poprište moći ekonomskog i političkog polja na simbolički teren, na odnose koji su neposrednije zasnovani na vrednostima i prioritetima kao takvим. To naravno ne znači da virtualna stvarnost koju internet omogućava postaje bitnija od stvarnosti neuporedivo većeg broja ljudi koji nastoje da prežive. Naprotiv, on ima takođe potencijal da doprinese boljim uslovima za njihov život proširivanjem svesti o njima. Konačno, način na koji će biti upotrebljen zavisi od pojedinaca, ali moguće je zamisliti da se njihova volja udružuje i usmerava na zaista opšte i univerzalne vrednosti, preobražavajući onu navodnu transnacionalnost globalizujuće kulture koja univerzališe parohijalna vrednovanje jednog u osnovi lokalnog pogleda na svet.

Kao politički projekt, globalizacija reorganizuje društveni i individualni život u skladu sa procesima njegove konceptualne analize i generalizacije. Ona aktivira svest o tome da je konceptualizacija stvarnosti aktivan činilac njene moguće promene. Utoliko, imaginacija antropološke paradigme, koja transcendira kontekst lokalne kulture i partikularnih interesa, može da postane pozitivan element posvudašnje transformacije ljudskih života, element promene koja se postepeno smešta u milje lično primenljivih univerzalnih vrednosti. I, što je najzanimljivije, svi su pozvani da tu paradigmu pokušaju da osmisle i da je ispune.

Literatura

- Amin, Ash, „Placing Globalization“ in *Theory, Culture & Society*, May 1997, Vol. 14, N. 2, SAGE Publications, p-123-138.
- Clarck, Ian. 1997. *Globalization and Fragmentation: International Relations in the Twentieth Century*, Oxford University Press Inc., New York

- Eade, John. ed. 1997. *Living the Global City: Globalization as Local Process*, Routledge, London and New York

Featherson M. ed. 1990. *Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity*, SAGE Publication, London

Friedman, Jonathan. 1994. *Cultural Identity and Global Process, Theory, Culture & Society* – SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi

Golding, Peter. and Phil Harris, eds. 1997. *Beyond Cultural Imperialism: Globalization, Communication and the New International Order, Communications and Human Values* – SAGE Publications: London, Thousand Oaks, New Delhi

Held, Dejvid. 1997. *Demokratija i globalni poredak: Od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*, Preveli Radmila Nakarada i Miroslav Pečulić, Filip Višnjić, Beograd

Laidi, Zaki. 1998. *A World Without Meaning: The Crisis of Meaning in International Politics*, Translated to English by John Burnham and Jenny Coulon, Institut Francais – Routledge, London and New York

Preston, P.W. 1997. *Political/Cultural Identity: Citizens and Nations in a Global Era*, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi

Robertson, Roland. 1992. *Globalization: Social Theory and Global Culture, Theory, Culture & Society* – SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi

Scott, Alan. ed. 1997. *The Limits of Globalization: Cases and Arguments*, International Library of Sociology, Routledge, London and New York

Waters, Malcolm. 1995. *Globalization, Key Ideas* – Routledge, London and New York

Jelena Đurić

SOME ANTHROPOLOGICAL ASPECTS OF GLOBALIZATION

Summary

Awareness about the role of anthropological perspective places each anthropological research within the context of globalization, pointing at the need for making the difference between concepts of globalization as the description and as the political project. This differentiation represents a frame of the research of globaliza-

tion phenomena in order to understand their influence on concrete people in a concrete situation. The importance of the role of concepts in ubiquitous transformation of human lives is also confirmed in the paper. This is the way the influence of one culture unfolds through the dominant concepts, the culture which symbolically and normatively imposes itself as 'global' in spite of the fact that it is 'local' not only (and/or not any more) in territorial sense but in its materialistic approach to the values. Hence, horizontal communication (globally available via the internet) could serve to the communication of values as crucial spiritual points. It could contribute not only to the widening of cultural circles, but to the evolution of consciousness about the generalization of values up to the universal. This requires transcending of particular interests, which prevent effective conceptualization of the global anthropological meaning.

Key words: anthropological perspective, globalization, concepts, cultures, values